

Ukrainan ja Venäjän sotateollinen yhteistyö

T a i s t o T o l v a n e n

Ukrainan ja Venäjän välinen neuvostoajalta periytyvä sotateollinen yhteistyö on ollut laajaa ja molemmille osapuolille tärkeää niin sotilaallisesti kuin taloudellisesti. Se on kuitenkin 2000-luvun alusta vaikeutunut Venäjän pelätessä Ukrainan eriseuraisuutta ja vähentäessä ennakoivasti yhteistyötä erityisesti ydinaseisiin liittyen. Ukraina onkin nyt katkaissut asekaupan Venäjälle ja ilmoittanut suunnittelevansa sotilaallisen yhteistyön lopettamista sen kanssa. Venäjän markkinat ovat kuitenkin tärkeitä sen laajalle sotateollisuudelle, ja keskeinen kysymys on nyt se, voidaanko Ukrainalle myös yhteiskunnallisesti tärkeää sotatalousyhteistyötä jatkaa sen ”siviilikohteiden” osalta, ja toisaalta se, missä laajuudessa ja kuinka nopeasti Ukraina pystyy ohjaamaan tuotantoa ja yhteistyötä länteen.

Venäjän suunnitellessa Krimin valtaamista eräänä keskeisenä tekijänä oli alueen laajempi globaali sotilaspoliittinen merkitys ja Ukrainan viimeaikaisen kehityksen sille sen näkemyksen mukaan tuomat uudet uhat. Näihin oli valmistauduttu useiden vuosien aikana lähtien siitä, että

presidentti Juštšenkon ajasta alkaen Ukrainan lähestyessä NATO:a kaikki Ukrainan ja Venäjän yhteistyötä koskeva materiaali on ollut NATO-strategien työpöydillä.

Venäjän puolustusministeriöstä on vähätelty tämän merkitystä: Ukrainan ja NATO:n yhteistyö ei ole uhka Venäjän strategiselle kokonaisuudelle; Venäjä ei ole riippuvainen Ukrainasta, kun otetaan huomioon ydinaseet niiden kaikkien kolmen kategorian osalta. Toisaalta Venäjän riippuvuus vaikkapa Ukrainan valmistamista ilmataisteluhajuksista on merkittävä: niiden osuus vuoden 2009 ukrainalaisen katsauksen mukaan oli noin puolet venäläisten hävittäjien ohjuksista, niiden maalinhakujärjestelmistä, ohjusten huollosta ja muusta. Myös taisteluhelikopterien, lentokoneiden, aluksien ja kuljetuskoneiden (esimerkiksi AN-70 -koneen) moottorien valmistajina ukrainalaiset yritykset ovat tärkeitä Venäjän puolustussektorille. Ukrainalaisen tutkijan mukaan Ukrainassa on ”noin kaksi tusinaa” Venäjän turvallisuudelle ja puolustukselle tärkeää yritystä.

Mikä on faktinen tilanne maiden sotateollisessa yhteistyössä, mikä on niiden keskinäisen riippuvuuden aste, mitä on tehty tai suunniteltu tehtäväksi toisaalta ydinaseisiin ja toisaalta sotateollisuuden ”siviilisektoreihin” liittyen?

Venäjä on pyrkinyt vähentämään strategista riippuvuuttaan Ukrainasta erityisesti ydinaseiden osalta. Venäläiset ovat 2000-luvun alusta saakka pidentäneet Dnipropetrovskissa Ukrainassa valmistettujen P-36M- eli SS 18 Satan-ohjusten (ohjuksen aikaisempia variantteja

on suunniteltu ja valmistettu Dnipropetrovskin Južmaš-tehtaalla vuodesta 1962) käyttöikä omilla tehtaillaan ukrainalaiseen tehtaaseen turvautumatta. Ohjusta on pidetty maailman tehokkaimpana ballistisena ohjuksena; se poistuu arsenaalista vuosina 2014–2016, ja korvataan uusilla raskailla venäläisillä Smart-ohjuksilla. Ukrainassa on P-36M:n pohjalta kehitelty uutta Tsiklon 4 -ohjusta, josta venäläiset asiantuntijat eivät ole puhuneet mitään.

Ohjusten tekninen huolto on tähän saakka suoritettu ukrainalaisissa tehtaissa. Venäjän puolustusministeriön mukaan nykyisten teknisten mahdollisuuksien ansiosta voidaan ohjukset huoltaa itse. Kun yhteistyö oli sujunut hyvin, ei aikaisemmin ollut tarvetta siirtää ohjusten huoltoa Venäjälle.

Ukrainan ja NATO:n yhteistyön merkitystä Venäjän puolustukselle on vähätelty. Toisaalta on myönnetty NATO:n saaneen sen ansiosta uusia teknisiä mahdollisuuksia muun muassa järjestää uudella tavalla ohjusten laukaisemisen kontrolliin liittyviä varhaistoimia. Toisaalta ohjusaseiden lentoreitit ja muut parametrit ovat nykytekniikalla NATO:n tiedossa jo muutenkin, joten tässä mielessä Ukrainan NATO-yhteistyöllä ei ole ratkaisevaa merkitystä, toteaa Venäjän puolustusvoimien edustaja.

Ukrainassa tehdyt kantoraketit ovat siis Venäjällä, ja venäläiset pystyvät ohjelmoimaan niitä ja muuttamaan niiden taistelukärkien – joita on useampia – lentoratoja. Ongelma on siinä, että hypoteettisessa ydinsodassa ratkaiseva ei enää ole R-36M-ohjuksen edustama suuri räjähdysvoima – nyt korostuvat ohjuksen tarkkuus ja muut parametrit. Aikaisemmin lähdettiin hyvin suuresta tuhoalueesta – nyt olennaisia ovat räjähteen tarkkuus ja sen maalinhaun takaaminen ja suojele.

Venäjällä uudet ohjukset Topol-M ja Jars ovat korvaamassa R-36M-ohjuksen. Ne ovat Venäjän puolustusministeriön mukaan ukrainalaisia ohjuksia tarkempia; edellisten tarkkuutta mitataan metreissä, jälkimmäisen kilometreissä. Kuten jo todettiin, ukrainalaiset ohjukset poistuvat joka tapauksessa asearsenaalista vuoteen 2018

mennessä.

Venäjä katsoo näin olevansa riippumaton näistä ohjuksista lähivuosien aikana. Puolustusministeriö ei pidä todennäköisenä, että tehtaan kanssa tehtyä ohjusten huoltoa koskevaa sopimusta alettaisiin käyttää painostuskeinona sitä vastaan. Kaikki juoksevat huoltotyöt tehdään Venäjän ohjusjoukoissa.

Avaruustekniikan osalta Ukrainan mahdollinen kieltäytyminen yhteistyön jatkamisesta olisi Venäjälle ongelmallista – nimenomaan ongelmallista, ei kohtalokasta, korostetaan Venäjän puolustusministeriöstä. Se rajoittaisi osittain avaruusalusten käytön kaupallisia mahdollisuuksia – millä tavalla, sitä ei ole täsmennetty. Siirtyminen täydelliseen ”omavaraisuuteen” olisi sektoria hoitavalle, uudelleenjärjestelyn alaisena olevalle ja jo nyt pitkäaikaisista ongelmista kärsivälle Roskosmos-konsernille erittäin kallis ja aikaa vievä prosessi.

Puolustusministeriöstä todetaan, että päinvastoin kuin ohjuksissa, avaruustekniikassa on kysymys kauppaa- ja taloussuhteista; se viittaa kiertoteiden ja erilaisten järjestelyiden mahdollisuuteen. Ministeriön mukaan Venäjän tilaukset ovat Ukrainalle elintärkeitä: on pysyttävä mukana teknisessä kehityksessä, eikä Ukraina voi juurikaan toivoa pääsevänsä mukaan Euroopan ja USA:n avaruusohjelmiin. Näin siis Venäjän puolustusministeriön edustaja.

Kiovan Artem-tehtaalla valmistettua ilmataisteluhjusta R-27 on ostettu kymmeneen maihin, ja ukrainalaiset ovat vastanneet sen huollosta. Venäjällä on näitä ohjuksia vielä käytössä; niitä huoltavat kuitenkin sen omat ilmavoimien asiantuntijat. Lisäksi Venäjä on korvaamassa niitä nykyaikaisemmilla K-77-ohjuksilla, joita se valmistaa itse. Riippuvuutta Ukrainasta pyritään vähentämään myös tässä.

Ukrainan ja Venäjän sotateollisen yhteistyön tärkein komponentti on tällä hetkellä lentokoneoimien valmistus. Venäjän puolustusministeriön edustaja antaa alan ukrainalaisille Antonov- ja MotorSits-konserneille, niiden työn laadulle ja tehtaiden johdolle korkean arvosanan. Hän yrittää toisaalta vähätellä ukrainalaisten etua

hintakilpailussa: vaikka palkat Ukrainan tehtaissa ovat alemmalla tasolla, ne eivät kuitenkaan pysty myymään tuotteitaan paljon halvemmalla kuin venäläiset tehtaas. Kysymyksessä ovat siis nimenomaan siviilikoneet: kuljetus- ja harjoituskoneet ja helikopterit. Niiden tilauskanta on tällä hetkellä hyvä – ellei yhteistyötä katkaista.

Taistelukoneiden moottorit valmistetaan kuitenkin kokonaan Venäjällä Permin, Rybinskin, Ufan ja Moskovan tehtailla. Venäjä ei anna strategisia avaimia käsistään, mutta kaupallis-taloudellisen yhteistyön jatkamiseen sotilassektorin ”siviililohkoilla” sillä näyttäisi olevan valmiuksia.

Ukrainan sotateollinen kompleksi on suuntautunut Venäjään ja muihin IVY-maihin sekä maihin, joilla on yhteistyötä Venäjän sotateollisuuden kanssa. Venäjällä vakuutellaan, että Ukraina – yhtä vähän kuin Venäjänkään – sotateollista tuotantoa ei teknisten standardien vuoksi voida ohjata NATO-maihin, sillä se edellyttäisi koko sektorin täydellistä uudelleenjärjestämistä. Venäjä ja Ukraina ovat historiallisesti yhteistyökumppaneita, jotka kattavat kokonaan markkinat, joilla on niiden lisäksi mukana kymmeniä pieniä maita sekä Kiina ja Intia. Venäjä ja Ukraina ovat olleet kansainvälisissä tarjouskilpailuissa joskus kilpailijoita mutta useimmiten yhteistyökumppaneita. Tähän päivään saakka – korostaa Venäjän puolustusministeriön edustaja – ei ole ollut tarvetta valmistaa kaikkea itse, kun yhteistyö on ollut niin tiivistä.

Entä jos Ukraina lopettaa yhteistyön? Venäjä voi ryhtyä valmistamaan lentokonemoottoreita – hyvin suurin kustannuksin ja pitkällä ajankänteellä.

Ukrainalle se merkitsisi tämän edustajan mukaan koko sektorin, sen teollisuuden nykyaikaisimman osan häviämistä, tehtaiden sulkemista, tuhansien työpaikkojen menettämistä – menehän 80 prosenttia sen tuotannosta Venäjälle. Sosiaalisten mullistusten mahdollisuus olisi reaalinen: Ukrainassa, päinvastoin kuin Venäjällä, poliitikot ovat riippuvaisia kansan mielipiteestä, toteaa tämän demokratian perusfaktaan venäläisenkin kommentaattori.

Neuvostoliitossa yhtenäiseksi kokonaisuudeksi luotu teknisesti vaativa ja mittasuhteitaan laaja sotateollinen kompleksi suorastaan pakottaa nyt sen hajottua sektorin uudet isännät neuvottelemaan yhteistyöstä, oli pa poliittinen vastakkainolo kuinka kärjistynyttä hyvänsä; kummankaan puolen on mahdoton käyttää sitä poliittisena kiristysaseena.

Näin siis venäläinen asiantuntija; kuinka asia nähdään Ukrainan puolelta?

Krimin valtauksen jälkeen ja Ukrainan menetettyä Krimillä olevat sotilaalliset tilanteet, armeijan, laivaston, ilmatukikohdat ja kaiken näihin liittyvän infrastruktuurin on puolustussektorin kokonaistilanne ymmärrettävästi joutunut Ukrainassa tarkastelun kohteeksi. Kuvaavaa oli ukrainalaisten vanhentuneiden hyökkäysvaunujen – yhteensä 350 – vetäminen pois Krimiltä venäläisten täyttäessä ukrainalaisilta vapautuneet tukikohdat omilla nykyaikaisilla T-72B-hyökkäysvaunuilla. Venäläiset valtasivat 51 Ukrainan sotalaivaston alusta; Ukrainan lipun alla jäi purjehtimaan 10 laavaa.

Epäsuhta maiden armeijoiden ja niiden suorituskyvyn välillä on hyvin suuri: Venäjällä on miljoonan miehen armeija, Ukrainalla 180 000 miestä; Ukrainan asevoimilla on arvion mukaan 200 taistelulentokonetta ja noin 1 100 hyökkäysvaunua venäläisten 1 400 taistelukonetta ja useita tuhansia hyökkäysvaunuja vastaan. Venäjän armeijan taloudellinen tilanne on verrattomasti parempi; Ukraina käyttää kuluvana vuonna noin 12 000 USD jokaista sotilashenkilöä kohden, Venäjällä luku on seitsenkertainen.

Niinpä päähuomio onkin nyt kiinnitetty asevoimien aseistuksen uusimiseen, jota vt. presidentti Turtšinov piti puheessaan 2.4.2014 maan keskeisenä strategisena tehtävänä. Armeijaa on neljän vuoden ajan tuhottu ”vieraasta maasta tulleilla määräyksillä”, sitä on riisuttu aseista ja sen paras miehistö erotettu. Tilanteeseen tulisi nyt muutos: lyhyessä ajassa armeija tulee olemaan täydessä taisteluvälmiudessa ja nimenomaan Ukrainan itsensä valmistaman aseistuksen – tuliaseista hyökkäysvaunuihin – avulla. Hän sanoi uskovansa Ukrainan asevoimien säilyttävän

täyden tuotantotehonsa.

Myös läntisissä asiantuntijakommenteissa on tätä korostettu: Janukovitšin neljän vuoden presidenttikaudella armeijaa heikennettiin tietoisesti muun muassa sen komento- ja valvontajärjestelmiä tuhoamalla tai vahingoittamalla. Näissä kommenteissa on kuitenkin epäilty Ukrainan kykyä uudistaa armeijaansa nykyisissä taloudellisissa oloissa; kaluston ostaminen ja sotilaallisen infrastruktuurin muuttaminen maksaisi valtavasti.

Ukrainalla on näiden asiantuntijoiden mukaan vaikutusmahdollisuuksia Venäjään nimenomaan aseellisessa yhteistyössä. Amerikan ulkopoliittisen neuvoston asiantuntijan mukaan Ukrainan valtiollinen puolustusalan teollisuusyhtymä Ukroboronprom on ilmoittanut lopettavansa toimitukset Venäjälle, mikäli painostus sitä kohtaan jatkuu. Britti-asiantuntijan mukaan tämä voisi olla hyvin vakava keino Ukrainan käytössä, sillä ilman Ukrainan tuottamia varaosia ja elementtejä Venäjän asevientä kärsisi suuresti. Hiukan yli puolet venäläisistä ydinkärjistä laukaistaan Ukrainassa suunnitelluilla tai valmistetuilla tai ukrainalaisista komponenteista riippuvaisilla kantoraketeilla.

Kun Ukroboronprom-konsernin johtaja Valentya Drozd oli vielä 13.3.2014 sallinut tutkien ja ohjausvälineistön toimitukset Venäjälle, hänet erotettiin ja päätös peruttiin. Konsernin uudeksi johtajaksi nimitettiin Juri Tereštšenko, ja jo 1.4.2014 pääministeri Jatsenjok totesi Ukrainan katkaisevan aseiden tuotannon ja myynnin Venäjälle. Päätös koskee Jatsenjokin mukaan kaikkia aseita ja asekomponentteja valmistavia tehtaita. Tereštšenkon mukaan sotilaskaluston toimitukset Venäjälle on lopetettu eikä niitä jatketa, vaikka nykyinen akuutti vastakkainolo pehmentyisi; suhteet pysyvät joka tapauksessa jäätyneinä. Taloudellisia menetyksiä tulisi, mutta ”emme ainakaan aseista vihollista”. Avoimeksi jää kuitenkin kysymys sotateollisen kompleksin ”siviilikohteiden” toimituksista Venäjälle.

Kyiv Post -lehden mukaan toimitusten keskeyttämisestä Venäjälle aiheutuvat vahingot koskevat nimenomaan vientiä; esimerkiksi suo-

situn Mi-8-helikopterin valmistus on täysin riippuvainen Zaporizžan SiTš-tehtaan moottoreista. Toinen ukrainalainen asiantuntija katsookin, että nimenomaan tämän yhteistyön keskeyttäminen ei tule kysymykseen – osapuolet ovat liian riippuvaisia toisistaan. Tutkija olettaa, että osapuolet etsivät kiertoteitä ja juridisia järjestelyitä yhteistyön jatkamiseksi, mihin myös Venäjän puolustusministeriön taholta on viitattu.

Toisaalta nimenomaan ukrainalainen tehdas kärsisi enemmän, mikäli yhteistyö lopetetaan: se ei voisi toimittaa moottoreita yhteistuotannossa olevalle AN-148-koneelle, ja suunnitelmissa on valmistaa yhteisesti 150 tällaista konetta. Myös SiTš-tehdas tarvitsee venäläisiä komponentteja, joten päätös myös tämän tehtaan osalta tulee olemaan vaikea.

Muita ukrainalaisia viejiä Venäjälle yllä mainittujen Južmaš- ja SiTš-tehtaiden lisäksi ovat Mykolajivin kaupungissa oleva Zorja-Mašprojekt-tehdas, joka valmistaa erilaisia turbiineja myös sotalaivoja varten, sekä Harkivin Hartron-tehdas, joka toimittaa kontrollijärjestelmiä ohjuksiin. Kiovan Antonov-tehdas mahdollisesti jatkaa myyntiään Venäjälle – kysymyksessä ovat ei-sotilaalliset kuljetuskoneet, mukaan luettuna moderni AN-70-kone. Viimeksi mainittua on tilattu Venäjän ilmavoimille 60 kappaletta; toimitukset ovat nyt vaakalaudalla. Ukrainalaisen asiantuntijan mukaan venäläisen uuden Iljušin II-476 -kuljetuskoneen valmistaminen Uljanovskissa Venäjällä ei ole mahdollista ilman ukrainalaisia varaosia.

Kuten yllä todettiin, venäläiset ovat johdonmukaisesti vähentäneet riippuvuuttaan ukrainalaisesta ydinaseisiin liittyvästä kalustosta ja katsovat – tai uskottelevat – tulevansa toimeen ilman sitä, tosin suurin kustannuksin ja suurella aikaviiveellä. Olennainen kysymys onkin nyt tämä: missä määrin tätä riippuvuutta voidaan käyttää vaikutuskeinona Ukrainan taholta ja minkä hinnan Moskova on valmis maksamaan mahdollisista kompromisseista? Yhteistyö sotateollisuuden ”siviilikohteissa” näyttäisi olevan helpompi säilyttää – vaikka Ukrainan reaktio Krimin kaappaukseen on ymmärrettävästi syvä,

on sen otettava huomioon yhteistyön mahdollisen katkaisemisen taloudelliset ja yhteiskunnalliset vaikutukset.

Viimeksi Ukrainan 1. varapääministeri Vitali Jarema on vahvistanut Ukrainan suunnittelevan sotilaallisen yhteistyön lopettamista Venäjän kanssa. Ukrainassa on keskusteltu mahdollisesta osallistumisesta Yhdysvaltain itäiseen Eurooppaan suunnittelemaa ilmatorjuntajärjestelmää koskeviin tutkimuksiin. Ukraina valmistelee päätöstä lisenssin myöntämisestä kuudelle länsimaalle korvettiluokan sota-aluksen valmistamiseksi Ukrainassa. Puolan kanssa on keskusteltu täsmäaseita ja niiden suojausjärjestelmiä koskevasta projektista. Belgian kanssa on sovittu täsmäase-erän toimituksista Ukrainasta.

Venäjän puolelta on presidentti Putin patistanut hallituksen istunnossa 9.4.2014 venäläisiä yrityksiä varautumaan toimitusten mahdolliseen keskeytymiseen Ukrainasta; teollisuusministeri Manturov totesi ajankohtaisten tilausten arvon Ukrainasta ”siviili- ja puolustussektorilla” olevan yli 15 miljardia USD. ITAR-TASS-tietotoimiston sotilasneuvonantaja Litovkin on todennut

Ukrainan kanssa harjoitettavan sotilaallisen yhteistyön olevan ”elintärkeää”. Hänen mukaansa venäläiset valmistavat nyt itse Satan-ohjukset, mutta oikeudet niihin on ukrainalaisilla. Venäjän ulkoministeriö on varoittanut nootilla Ukrainaa ohjusteknologian mahdollisista siirroista muihin maihin vallitsevasta ”vaikeasta ulkopoliittisesta tilanteesta huolimatta”.

Tilanne siis elää, ja nähtäväksi jää, mitä laajasta sotateollisesta yhteistyöstä mahdollisesti ”pelastetaan” molemminpuolisten intressien pakottamana. Jos Venäjä joutuu omalla tuotannollaan kompensoimaan yhteistyötä Ukrainan kanssa, mihin Putin viittasi, merkitsisi se pitkällä tähtäyksellä uutta ruisketta sen sotateolliselle kehitykselle. Ukraina jatkaisi omien sotateollisten tuotteidensa – T-84-hyökkäysvaunujen, Antonov-lentokoneiden, eräiden vanhempien ilmapuolustusohjusmallien ja muun materiaalin – tuotantoa ja myyntiä. Ratkaisut ja vaiheet sen sotateollisen kompleksin kokonaisvaltaisessa sopeuttamisessa nyt vallitsevan kriisin ja sen jälkeisessä tilanteessa jäävät nähtäväksi.

Lähteet

Širjajev, Valeri (2014), Sojuz nerušimyi? Ni Moskva, ni Kiev ne smogut razorvat vojenno-promyšlennoje sotrudnišestvo bez tjaželyh posledstvij dlja sebja. – *Novaja Gazeta* 19.3.
Leonard, Peter (2014), Outgunned, Outnumbered and in Shambles, Ukraine’s Armed Forces Look to Major Ooverhaul. – *The Associated Press* 2.4.
Ministry of Defence of Ukraine.

Verstyuk, Ivan (2014), Ukraine Cuts Its Military Ties to Russia. – *Kyiv Post* 3.4.
Lantan, Artur (2014), Rossija boitsja sblizenija oboironnoi promyšlennosti Ukrainy s Zapadom. – *Ekonomištšeskije Izvestija* 7.4.
Weir, Fred (2014), Can Russia’s Military Fly without Ukraine’s Parts? – *The Christian Science Monitor* 10.4.